Kazimierz Niciński, Krzysztof Sałaciński
Biuro Spraw Obronnych Ministerstwa Kultury

OCHRONA DZIEDZICTWA KULTURY IRAKU W RAMACH POLSKIEJ MISJI STABILIZACYJNEJ

Niemal od początku misji stabilizacyjnej w Iraku Polskiego Kontyngentu Wojskowego (PKW), działającego w składzie Wielonarodowej Dywizji Centrum Południe (WND CS) pod polskim dowództwem, czyli od września 2003 r., pojawiały się w polskich i zagranicznych mediach artykuły poświęcone stanowi zabytków tego kraju, ze szczególnym uwzględnieniem Babilonu.

Ton wypowiedzi był alarmistyczny, a ciężar odpowiedzialności za zniszczenia substancji zabytkowej przypisywany działaniom podejmowanym w ramach misji. Podobne stwierdzenia występowały w irackich wypowiedziach prasowych. Wiele ze sformułowanych zarzutów mijało się jednak z faktami, a artykuły nie uwzględniały rzeczywistych, złożonych przyczyn niszczenia pozostałości starożytnych miast-państw powstałych przed tysiącami lat na obszarze Mezopotamii, zwanej kolebką cywilizacji.

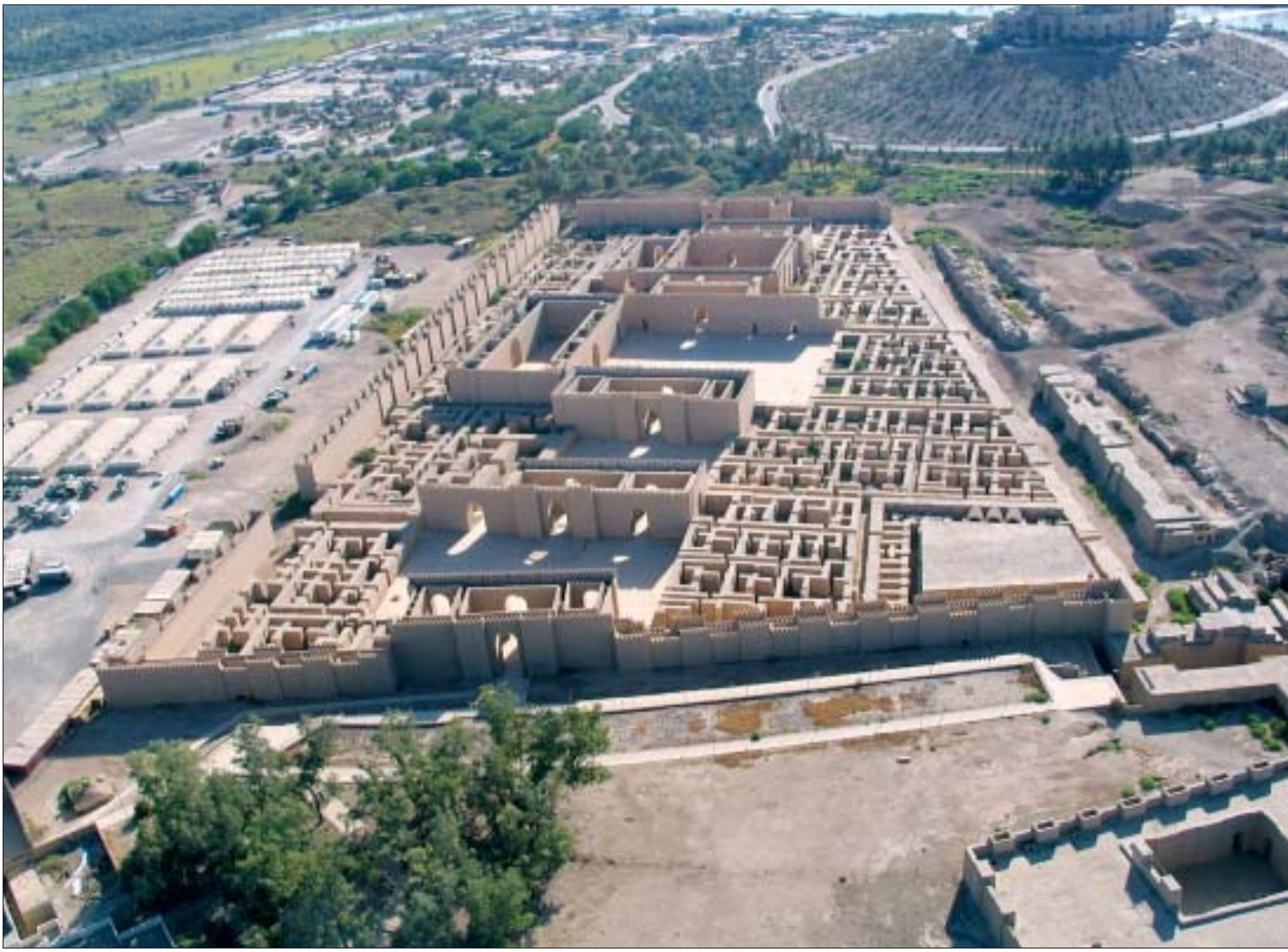

1. Inwentaryzacja archeologiczna z helikoptera. Babilon wraz z kompleksem świątynnym Marduka. Wszystkie fot. archiwum Biura Spraw Obronnych Ministerstwa Kultury.
1. Archaeological inventory made from a helicopter. Babylon together with the Marduk temple complex. All photos: Archive of the Bureau for Defense at the Ministry of Culture.

Medialna burza

Sprawa nabrała szczególnego rozgłosu, kiedy w styczniu 2005 r. brytyjski dziennik „The Guardian" przedrukował fragmenty raportu dr. Johna Curtisa, kustosza Działu Starożytnego Bliskiego Wschodu British Museum i archeologa specjalizującego się w badaniach tego regionu świata. Raport powstał na zlecenie irackiego Ministerstwa Kultury. Pojawiły się w nim oskarżenia pod adresem amerykańskich i polskich wojskowych o spowodowanie licznych zniszczeń w obrębie starożytnego miasta Babilon[1].

Burza w światowych mediach i środowiskach archeologicznych, wywołana tą publikacją, rozpętała się już po przeniesieniu dowództwa i pododdziałów wielonarodowej dywizji z obozu Alpha w Babilonie do Diwaniji, w południowej części strefy stabilizacyjnej (grudzień 2004), oraz po przekazaniu terenu obozu i zabytków starożytnego miasta pod ochronę i nadzór irackiej policji archeologicznej i Służby Starożytności.

Przekazanie zabytków i obszaru, na którym stacjonowało wojsko, odbywało się według procedury mającej na celu zapewnienie po odejściu wojsk bezpieczeństwa Babilonowi, stanowiącemu kulturowe dziedzictwo Irakijczyków i zajmującemu niezwykle ważne miejsce w historycznej świadomości narodu. Wdrażanie procedury, zakładającej stopniowe przejmowanie odpowiedzialności za nie przez irackie służby, rozpoczęło się na początku listopada, a zostało zakończone w końcu grudnia ubiegłego roku. Nadzorował je m.in. autor projektu Tomasz Burda, specjalista III zmiany PKW.

Przedsięwzięcie opierało się na szczegółowym raporcie, sporządzonym przez grupę polskich archeologów – specjalistów ochrony dziedzictwa kulturowego, którzy w strefie stabilizacyjnej pełnili w ramach PKW funkcję ekspertów współpracy cywilno-wojskowej. Liczący ponad 530 stron memoriał zatytułowany „Raport o obecnym stanie stanowiska archeologicznego Babilon (teren obozu wojskowego) wszechstronnie opisywał i dokumentował stan dóbr kulturalnych Babilonu. Zawierał 1143 fotogramy, w tym zdjęcia lotnicze i satelitarne. Stanowił tzw. spis z natury na koniec listopada 2004 r. i w takim kształcie został zaakceptowany przez przedstawiciela strony amerykańskiej[2].

W tym kontekście znaczenia nabiera fakt, że prace nad inwentaryzacją zabytków Babilonu oraz opracowaniem harmonogramu i procedury przekazania terenu obozu wojskowego, trwające od czerwca do listopada 2004 r., prowadziła specjalna komisja robocza (*Babylon Working Group*), powołana przez główne dowództwo sił koalicyjnych w Bagdadzie. W jej pracach, oprócz Polaków i Amerykanów, brali udział przedstawiciele irackiego Ministerstwa Kultury oraz Służby Starożytności. Nie zgłaszano wówczas zastrzeżeń do przedstawionego w raporcie stanu

2. Schemat rozmieszczenia obiektów wojskowych bazy Alpha na planie stanowiska archeologicznego w Babilonie.
2. Schemes of distribution of military objects in Alpha base on a plan of the archaeological site in Babylon.

3. Patio teatru hellenistycznego. Zniszczenia pod wpływem czynników atmosferycznych.
3. Patio of a Hellenistic theatre. Damage caused under the impact of atmospheric factors.

rzeczy, nie obarczano żołnierzy opuszczających Camp Alpha ciężarem winy za opisane w raporcie zniszczenia. A jednak władze irackie zleciły sporządzenie własnego raportu, który nie został ujawniony stronie polskiej. Zwróciły się także o sporządzenie kolejnego raportu do niezależnego eksperta dr. Johna Curtisa.

Co zatem wywołało burzę w światowej prasie? Czy raport pracownika British Museum ujawnił fakty skrywane przez Amerykanów i polskich archeologów? A może dowództwo WND CS nie zapewniło należytej ochrony dziedzictwu historycznemu Babilonu i dobrom kultury w innych prowincjach, pozostających pod nadzorem polskiej misji wojskowej? A może to tylko burza w przysłowiowej szklance wody?

Można postawić jeszcze wiele innych pytań o przyczyny pełnej oskarżeń kampanii prasowej. Wysuwane w niej zarzuty bulwersują nie tylko polskich dowódców i żołnierzy wykonujących z narażeniem życia zadania stabilizujące, ale szczególnie dotykają polskich archeologów, którzy dokonali ogromnej pracy przy zabezpieczaniu zabytków ulegających zniszczeniom, nie tylko w wyniku działań wojskowych, ale przede wszystkim pod wpływem miejscowych warunków naturalnych i wskutek grabieży dokonywanych przez dobrze zorganizowane lokalne bandy rabusiów.

Fakty przeciw zarzutom

Przywołać można by popularne nie tylko w środowisku dziennikarskim powiedzenie, że im wiadomość bardziej sensacyjna, tym dla odbiorców bardziej wiarygodna. Klasyczny już eksperyment medialny Orsona Wellesa przeprowadzony w latach 30. ubiegłego wieku zdaje się potwierdzać tę tezę. Audycja radiowa o najeździe Marsjan na Ziemię wywołała wśród Amerykanów taki szok, że mimo oficjalnych wyjaśnień, przez wiele miesięcy obawiali się zagrożenia z kosmosu. Wiadomość puszczona w eter poczęła żyć własnym życiem.

W przypadku dr. Johna Curtisa mamy do czynienia z podobną sytuacją. Otóż w swoim raporcie napisał m.in., że na ceramicznym zabytkowym chodniku jednej ze starożytnych ulic Babilonu dostrzegł ślady ciężkich pojazdów wojskowych. Informację tę pozostawił w dokumencie bez komentarza. Łatwo skojarzyć to sensacyjne odkrycie z działalnością polskich żołnierzy, którzy przecież na początku grudnia – kiedy to dr Curtis przez dwa i pół dnia dokonywał oględzin stanowiska archeologicznego i oceniał zniszczenia na 16-hektarowym obszarze obozu wojskowego Alpha – przebywali jeszcze w Babilonie.

„Czołgi w Babilonie, starożytnej kolebce cywilizacji", głosił jeden ze światowych tytułów prasowych, co musiało wzbudzić protesty czynników oficjalnych oraz oburzenie światowej opinii publicznej, a zwłaszcza środowisk archeologicznych niechętnych obecności Polaków w tym miejscu.

Występujący na konferencjach prasowych generałowie broni Andrzej Tyszkiewicz i Mieczysław Bieniek, dowódcy kolejnych zmian Wielonarodowej Dywizji Centrum Południe, z trudem przekonywali dziennikarzy, że polski kontyngent wojskowy nie był wyposażony w czołgi ani też nie dysponował opancerzonymi transporterami na gąsienicach. Sensacja o barbarzyńskim traktowaniu irackiego, a także i światowego dziedzictwa kulturowego, nadal żyje własnym życiem.

4. Stanowiska ogniowe, schrony i punkty obserwacyjne wojsk irackich z okresu działań wojennych marzec-kwiecień 2003.

4. Gun emplacement, shelters, and observation points of the Iraqi troops at the time of the war operations March-April 2003.

5. Umocnienia bazy Alpha. Piasek na potrzeby konstrukcji obronnych nie był pozyskiwany ze struktur antropogenicznych.

5. Fortification of Alpha base. Sand needed for the purposes of defensive constructions was not obtained from anthropogenic structures.

Odpowiedzieć na pytanie, jak powstają takie „fakty", mogą tylko archeolodzy, którzy przebywali wówczas w Babilonie i – jako autorzy polskiego raportu – znali dobrze stan zabytkowej materii, a nie tylko fragmenty raportu Curtisa wyrwane z kontekstu przez brytyjski dziennik. Ostateczną wersję polskiego raportu przygotowało w ciągu miesiąca trzech archeologów na podstawie materiałów faktograficznych i dokumentacyjnych, których gromadzenie rozpoczęto jeszcze przed przejęciem przez polskie dowództwo Wielonarodowej Dywizji odpowiedzialności nad strefą stabilizacyjną Centrum Południe i przybyciem naszych żołnierzy do Babilonu oraz kontynuowane było przez cały czas trwania misji. Materiały te zawierały: dane o stanie zabytków przed rozpoczęciem działań wojskowych, mapy, zdjęcia lotnicze, wnioski z rekonesansu terenowego i konsultacji z miejscowymi przedstawicielami Służby Starożytności. Raport był zatem efektem żmudnej pracy zespołu archeologów, którzy gromadzili i opisywali fakty, tworzyli bazę danych i dokumentowali stan zabytków.

Przedstawiony w nim stan zachowania zabytków pokrywa się z zapisem dr. Curtisa. Specjaliści, którzy zapoznali się z pełnym tekstem raportu angielskiego eksperta[3], są zdania, że jest on w miarę obiektywny. Podziela pogląd, że „obecność wojskowa w Babilonie służyła wartościowym celom oraz zapobiegła splądrowaniu obszaru". Tym niemniej jest to dokument dalece niepełny, co przyznaje we wstępie sam autor. Znalazło się w nim wiele nieścisłości, które dostrzegają nie tylko Polacy i Amerykanie, ale także – przynajmniej niektóre z nich – Irakijczycy. Przykładem może być parking, położony na południe

od głównej drogi wschód-zachód, przebiegającej przez obszar stanowiska archeologicznego. Brytyjski ekspert uznał go za obiekt zbudowany na potrzeby Camp Alpha i wywierający niszczący wpływ na strukturę stanowiska. Tymczasem pochodził on z końca lat 90. ub.w., co potwierdzają zdjęcia satelitarne. Również stanowiska ogniowe między Pałacem Północnym a odbudowanym Pałacem Południowym powstały wcześniej niż obóz wojskowy Alpha, co potwierdziła dr Miriam Omran Moussa, dyr. Muzeum Archeologicznego w Babilonie.

Dr J. Curtis wspominał także o wypełnionych fragmentami kości torbach HESCO, które wykorzystywano do umocnień fortyfikacyjnych. Tymczasem ani ppłk Steven Benin, sekretarz komisji badającej stan zachowania stanowiska archeologicznego Babilon w tym samym czasie co brytyjski ekspert, ani też kpt. Christopher Miller, członek komisji, nie zawarli w swych szczegółowych notatkach zapisów o obecności fragmentów kości w tychże torbach. Nie wspomina o tym również raport polskich archeologów[4].

Znamienne jest, że dr J. Curtis wielokrotnie odwoływał się do dokumentacji zdjęciowej wykonanej przez polskich archeologów. Nie odniósł się jednak do zawartości sporządzonego przez nich raportu, choć jako archeolog zapewne zdawał sobie sprawę z jego wartości. Swoistym komentarzem do tej sprawy było udostępnienie angielskiej wersji polskiego raportu podczas otwartej 1 marca 2005 r. w ambasadzie RP w Londynie wystawy planszowej pn.

6. Inwentaryzacja archeologiczna z helikoptera. Meczet Imama Omran Bin-Alego, w oddali Babilon wraz z kompleksem świątynnym Marduka.

6. Archaeological inventory made from a helicopter. The Imam Omran Bin-Ali mosque; in the distance: Babylon together with the Marduk temple complex.

7. Zabytkowy zespół z grobem szahida Abu al-Fathal'a w Diwanija (prowincja Kadisija) po renowacji.
7. Historical complex containing the tomb of Shahid Abu al-Fathal in Divaniyah (province: Kadisiya) after the renovation.

„Działania Polski na rzecz ochrony dóbr kultury w powojennym Iraku"[5]. Ekspozycję połączono ponadto z prezentacją archeologicznego wymiaru raportu, której dokonali Tomasz Burda i Agnieszka Dolatowska, współtwórcy dokumentu i uczestnicy procesu przekazywania Babilonu Irakijczykom, oraz Łukasz Olędzki, specjalista II zmiany PKW.

Polska misja – wyzwania

Aby ocenić udział Polski w ochronie dziedzictwa kulturowego Iraku, należy prześledzić wielomiesięczne wysiłki podejmowane w tym zakresie, zarówno w kraju, jak i w polskiej strefie odpowiedzialności. Wśród wielu czynników przyrodniczych i kulturowych, jakie decydują o niepowtarzalnych walorach interesującego nas regionu Iraku, jednym z najważniejszych są bogate relikty przeszłości, dowody niezwykłych dziejów licznych kultur, które na przestrzeni tysiącleci rozwijały się i zanikały między Tygrysem a Eufratem.

Polska zaangażowała się w działalność na rzecz ochrony zagrożonych zabytków już w momencie rozpoczęcia operacji wojennej w Iraku, czyli wiosną 2003 r. Wynikało to zarówno ze szczególnego znaczenia dziedzictwa historycznego tego kraju dla kultury światowej, jak i regulacji wynikających z umów międzynarodowych, których Polska oraz Irak były i pozostają stronami. Kluczowe w tym względzie są trzy akty prawa międzynarodowego: konwencja z 14 maja 1954 r. o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego – zwana haską[6]; konwencja z 17 listopada 1970 r. dotycząca środków zmierzających do zakazu i przeciwdziałania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury; konwencja UNESCO z 16 listopada 1972 r. w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego[7].

W pierwszych miesiącach po zakończeniu operacji wojennej przeciwko wojskom Saddama Husajna Ministerstwo Kultury RP podjęło szereg działań organizacyjnych na rzecz ochrony dziedzictwa

kulturowego Iraku. Propozycje planowanych przedsięwzięć w tym zakresie – zatwierdzone przez ministra kultury – włączone zostały do dokumentu pn. „Koncepcja udziału Rzeczpospolitej Polskiej w odbudowie i restrukturyzacji Iraku", przyjętego w lipcu 2003 r. przez Radę Ministrów[8]. Założenia programu ochrony dóbr kultury w ramach polskiej misji stabilizacyjnej w Iraku zaprezentowane zostały również w oficjalnym liście, wystosowanym do Dyrektora Generalnego UNESCO przez Ministra Spraw Zagranicznych RP[8].

W związku z prawdopodobieństwem pojawienia się na międzynarodowym rynku antykwarycznym przedmiotów zabytkowych, dzieł sztuki lub wyrobów rzemiosła artystycznego zrabowanych na terenie Iraku, przedsięwzięto kroki mające zapobiec nielegalnemu wwozowi tego typu obiektów na teren Polski bądź ich sprzedaży. W październiku 2003 r. minister kultury skierował list intencyjny do środowiska polskich antykwariuszy[9], a w listopadzie odbyło się spotkanie przedstawicieli służb celnych, straży granicznej i policji, mające na celu opracowanie efektywnych metod działań prewencyjnych. Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych powołał grupę ekspertów, których zadaniem było określanie autentyczności i wycena zatrzymanych obiektów.

Nader istotne stało się w tym okresie nawiązanie bezpośrednich kontaktów między Ministerstwem Kultury a irackimi instytucjami odpowiedzialnymi za działalność kulturalno-artystyczną. Rezultatem spotkań z irackimi intelektualistami i rektorem bagdadzkiej Akademii Sztuk Pięknych był przyjazd do Polski grupy irackich absolwentów uczelni artystycznych, stypendystów programu „Gaude Polonia", którzy od września 2004 r. do marca 2005 r. odbyli półroczny staż na Wydziale Konserwacji Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. W ramach tego programu kolejna grupa będzie gośćmi Akademii we wrześniu 2005 r. Stypendyści mają w przyszłości utworzyć komórkę konserwacji zabytków na bagdadzkiej Akademii Sztuk Pięknych.

Przełomowym momentem we wzajemnych stosunkach było warszawskie spotkanie Waldemara Dąbrowskiego i Mufida Al Jazairi, ministrów kultury Polski i Tymczasowej Rady Zarządzającej Iraku, które odbyło się w lutym 2004 r. Strona iracka została wówczas zapoznana z koncepcją misji stabilizacyjnej oraz polskimi działaniami na rzecz ochrony zagrożonych zniszczeniem irackich dóbr kultury. Podjęto m.in. także kwestię wznowienia współpracy i podpisania obustronnej umowy międzypaństwowej o współpracy i wymianie kulturalnej.

W maju 2004 r., na zaproszenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych, gościła w Polsce delegacja irackiej Państwowej Rady Starożytności i Dziedzictwa wraz z jej szefem, prof. Abdulem al-Azzizem Hamidem. Spotkała się w Warszawie i Poznaniu z przedstawicielami środowisk uniwersyteckich i muzealnych, a w Ministerstwie Kultury z Ryszardem Miklińskim, Generalnym Konserwatorem Zabytków. Określono wówczas zasady współpracy irackiej Państwowej Rady Starożytności i Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego, czego wynikiem są rozpoczęte w czerwcu 2005 r. staże irackich archeologów w placówkach archeologicznych w Poznaniu i Gdańsku.

Podsumowaniem pierwszego etapu polskich działań na rzecz ochrony dóbr kultury Iraku, zaprezentowanym na arenie międzynarodowej, był list Ministra Kultury RP przekazany 18 marca 2004 r. Dyrektorowi Generalnemu UNESCO[10]. Ochrona zabytków Iraku była ważnym tematem międzynarodowej konferencji nt. „Dziedzictwo kultury wobec zagrożeń czasu wojny i pokoju" (13-15 maja 2004 r.), zorganizowanej przez Ministerstwo Kultury[11] przy współudziale Ministerstwa Obrony Narodowej, Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz prezydenta Warszawy.

Krajobraz po grabieży

Zanim scharakteryzujemy specyfikę Centralno-Południowej Strefy Stabilizacyjnej, która stała się domeną polskiej odpowiedzialności i działań naszych archeologów, należy przypomnieć okoliczności kulturowe i zjawiska kryminogenne wywołane wojną, które występowały w Iraku w momencie pojawienia się w nim Polskiego Kontyngentu Wojskowego i polskich archeologów.

8. Podkop rabunkowy w pobliżu bramy Pałacu Północnego.
8. Robbers' tunnel near the Northern Palace gate.

9. Renowacja współczesnego meczetu imama Hadż Omrana ibn Alego.
9. Renovation of the contemporary Imam Hadth Omran ibn Ali mosque.

Cywilizacje Sumerów, Asyryjczyków, Babilończyków czy Partów pozostawiły na irackiej ziemi materialne ślady w postaci ruin miast, świątyń, pałaców oraz cmentarzysk. Współczesny Irak jest dla archeologów ważnym, choć mało poznanym, regionem Bliskiego Wschodu. Według oficjalnego rejestru Państwowej Rady Starożytności i Dziedzictwa w Bagdadzie, w Iraku znajduje się 10 tys. zinwentaryzowanych stanowisk archeologicznych i innych obiektów zabytkowych. Są wśród nich tak znane miejsca historyczne, jak: Ur, Niniwa, Samarra, Ktezyfon, Nimrud, Babilon czy Uruk. Do dziś zaledwie dwa stanowiska, Hatra i Aszur, położone w północnym Iraku, wpisane zostały na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Każda wojna, jaką w ostatnich dekadach wzniecał reżim Saddama Husajna, przynosiła Irakowi trudne do oszacowania straty również w sferze dóbr kultury. Tym niemniej rozmiary bezprzykładnych zniszczeń, jakie dokonały się podczas działań wojennych 2003 r., stanowią „czarną kartę" w dziejach współczesnych konfliktów zbrojnych. Dobrze zorganizowane i uzbrojone grupy przestępców splądrowały setki stanowisk archeologicznych. Przypominające księżycowy krajobraz kratery rabunkowych wykopów w ruinach Ummy, Isin czy Niniwy przypominają o zniszczeniach, którym nie zdołały zapobiec ani siły koalicyjne, ani rodzima Służba Starożytności.

Symbolem owych dramatycznych wydarzeń stało się Muzeum Narodowe w Bagdadzie, w którym – jak ustaliła amerykańska komisja dochodzeniowa – w ciągu zaledwie trzech dni ponad 18 tys. eksponatów zostało trwale zniszczonych lub poważnie uszkodzonych, a bez mała 11 tys. padło łupem rabusiów. Tylko dzięki międzynarodowej współpracy agend UNESCO, ICOM oraz Interpolu, służb celnych i granicznych, antykwariuszy i muzealników, udało się odzyskać ok. połowy zrabowanych obiektów, a wśród nich najcenniejsze, m.in.: tzw. Białą Głowę z Uruk, złoty hełm króla Meskalamduga, sumeryjską alabastrową wazę libacyjną, dolną część brązowego posążka z inskrypcją króla Naramsina. Przygotowana została również gigantyczna komputerowa baza danych, która ułatwi dalsze poszukiwania bagdadzkich eksponatów.

Priorytetowe znaczenie zyskał projekt pn. Archaeological Sites Protection, sformułowany

w listopadzie 2003 r. w Ministerstwie Kultury Tymczasowych Władz Koalicyjnych Iraku, a dotyczący zapewnienia efektywnej ochrony zabytkom. Zakładał on zastąpienie nieskutecznych w konfrontacji z przestępcami dozorców, rekrutowanych spośród lokalnych społeczności, specjalnie powołaną iracką policją archeologiczną. Policji tej nadano taki sam status, jak innym strukturom policyjnym, a podlegać miała przyszłemu Ministerstwu Spraw Wewnętrznych oraz – pod względem merytorycznym – Departamentowi Muzealnictwa Ministerstwa Kultury.

Archeologiczny rekonesans

Dzięki inicjatywie i staraniom Ministerstwa Kultury oraz przychylności władz wojskowych i Ministerstwa Obrony Narodowej, od jesieni 2003 r. w centralnym Iraku pracuje grupa polskich archeologów – specjalistów w zakresie współpracy cywilno-wojskowej (CIMIC). Wchodzi ona w skład struktur Wielonarodowej Dywizji Centrum Południe. W ramach I zmiany (listopad 2003 - kwiecień 2004) w Iraku przebywał Marek Lemiesz z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, następnie jego obowiązki przejęli: Agnieszka Dolatowska, Łukasz Olędzki i Grzegorz Galbierczyk. Od października 2004 r. nad Eufratem wykonywali zadania Tomasz Burda i Mirosław Olbryś, wspierani przez Agnieszkę Dolatowską, która ponadto współpracowała z międzynarodową komisją ds. inwentaryzacji zabytków Babilonu. W lutym pieczę nad ochroną zabytków przejęło dwóch kolejnych archeologów. Stała obecność polskich archeologów świadczy o wadze, jaką do zabezpieczenia dziedzictwa historycznego przykładało dowództwo wielonarodowej dywizji.

Merytoryczną koordynacją działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w Iraku zajmowało się Biuro Spraw Obronnych Ministerstwa Kultury RP, pozostając w stałym kontakcie zarówno z przebywającymi tam specjalistami, jak i przedstawicielami innych komórek Ministerstwa Kultury oraz resortów obrony narodowej i spraw zagranicznych. Na podstawie meldunków i sprawozdań z Iraku, po konsultacjach, biuro podejmowało decyzje dotyczące działań na ziemi irackiej. Ten tryb postępowania sprawdził się m.in. podczas odbudowy zniszczonego

10. Renowacja współczesnego meczetu imama Hadż Omrana ibn Alego.
10. Renovation of the contemporary Imam Hadth Omran ibn Ali mosque.

Muzeum Archeologicznego w Babilonie. W ten sposób ustalano również procedury operacji opuszczenia Babilonu oraz przekazania zabytków i stanowiska archeologicznego zajmowanego przez obóz wojskowy Alpha pod ochronę irackiej Służby Starożytności i policji archeologicznej.

Centralno-Południowa Strefa Stabilizacyjna – za którą od września 2003 r. do wiosny 2004 r. ponosiło odpowiedzialność dowództwo wielonarodowej dywizji – obejmowała obszar 5 irackich prowincji: Babil, Karbala, Diwanija, Nadżaf i Wasit. Znajduje się na nim ok. 1500 zarejestrowanych stanowisk archeologicznych, w tym dwa obiekty szczególnej klasy – wczesnośredniowieczna twierdza w Uchajdir i zespół urbanistyczny w Wasit – oczekujące od 2000 r. na wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Kilkanaście innych obiektów – m.in. Babilon, Nippur, Dżemdet Nasr, Borsippa, Kisz i Isin – należy do najcenniejszych zabytków Mezopotamii. Strefa objęła również główne szyickie ośrodki religijne w miastach Karbala, Nadżaf i Kufa oraz unikalny zespół sakralny (meczet i synagoga) w Kifl.

Podczas I i II zmiany PKW polscy archeolodzy przeprowadzili wstępny rekonesans obiektów zabytkowych i placówek muzealnych w prowincji Babil oraz w mniejszym zakresie – ze względów bezpieczeństwa – w pozostałych prowincjach. W lipcu 2004 r. wykonana została dokumentacja lotnicza tego obszaru. Sporządzona została także we współpracy z irackimi Służbami Starożytności lista 28 stanowisk archeologicznych wymagających pilnie działań ratowniczych (5 w prowincji Babil, 3 w Diwanija, 13 w Karbala, 7 w Wasit). Stopień zniszczeń zabytków centralnego Iraku został oceniony jako mniejszy w porównaniu z północą czy południem kraju, podobnie jak rozmiary grabieży. Jednak i tu ślady rabunków są wyraźne, m.in. w pozostałościach sumeryjskich miast w Nippur i Isin czy na mniejszych stanowiskach prowincji Wasit. Niektóre obiekty, jak np. forteca w Hanaruba czy ruiny pałacu w Tell el-Babil, pełniące funkcję punktów oporu oddziałów irackich, wymagają oczyszczenia z niewypałów i niewybuchów.

Zabytkom zagrażała i zagraża nadal codzienna działalność miejscowej ludności. Nagminne jest zakładanie niewielkich cegielni, wykorzystywanie zabytkowego gruzu do produkcji materiału budowlanego (np. na obszarze miasta starożytnego w Borsippa). Częste są przypadki rozbiórki reliktów architektonicznych w celu pozyskania budulca (Hanaruba), samowolnego wznoszenia budynków mieszkalnych na obrzeżach stanowisk archeologicznych (Kufa), demontaże zabytkowych ogrodzeń (Tell el-Ochajmir – Kisz).

11. Wschodnia ściana Bramy Isztar.
11. Eastern wall of the Ishtar Gate.

12. Zniszczenia będące efektem działania czynników atmosferycznych.
12. Damage caused by atmospheric factors.

Wiele prowincjonalnych muzeów straciło w wyniku kradzieży całe wyposażenie. Placówka w Karbali np. nie może podjąć działalności z powodu niejasnej sytuacji lokalowej, a budynek muzeum regionalnego w Kufa został zajęty przez bojowników milicji szyickiej. Skutek jest taki, że pracownicy miejscowego inspektoratu starożytności zmuszeni byli – wraz z pochodzącymi z prac wykopaliskowych zbiorami – przenieść się do prowizorycznych baraków.

Tylko nieliczne stanowiska archeologiczne zostały odpowiednio zabezpieczone. Przykładem może być Niffar, gdzie rozległy teren sumeryjskiego miasta z inicjatywy żołnierzy hiszpańskich otoczono zasiekami, a jego bezpieczeństwa strzegli funkcjonariusze irackiej policji archeologicznej. Zwiększenie liczebności tej formacji policyjnej może przysłużyć się zabytkom. W 2004 r. strzegło ich 317 policjantów rozsianych w 5 prowincjach, w czerwcu tego roku 351 w samej tylko prowincji Babil.

Babilon – legenda i rzeczywistość

Babilon, jedno z największych miast świata starożytnego, niezwykły ośrodek kultury i nauki, legendarny ze względu na swe budowle – Wieżę Babel i Wiszące Ogrody królowej Semiramidy, odgrywa ważną, symboliczną rolę w historycznej świadomości narodu irackiego. Nic zatem dziwnego, że wszelkie działania podejmowane w tym miejscu spotykały się z emocjonalnymi ocenami. Tym bardziej uzasadnionymi, że zabytki Babilonu poważnie ucierpiały w wyniku wydarzeń ostatnich dwóch lat – działań militarnych i późniejszego funkcjonowania tu bazy sił koalicyjnych Camp Alpha.

Babilon i jego zabytki były przedmiotem szczególnej troski kolejnych dowódców wielonarodowej dywizji oraz archeologów. Już w pierwszych tygodniach obecności w Babilonie polskich specjalistów (listopad 2003) przeprowadzona została inwentaryzacja stanu zachowania substancji zabytkowej, uwzględniająca zakres zniszczeń, ich przyczyny oraz chronologię. Uzupełniały ją informacje uzyskane od irackich inspektorów Służby Starożytności, dokumentacja (w tym fotografie lotnicze) sporządzona przez służby inżynieryjne dywizji w momencie przejmowania bazy (sierpień 2003), a także plan infrastruktury obozu w Babilonie przygotowany przez zespół polskich kartografów wojskowych. Wszelkie późniejsze zmiany w obrębie obiektów historycznych były monitorowane na bieżąco przez specjalistów w dziedzinie ochrony zabytków. Nieocenioną pomocą w weryfikacji chronologii zniszczeń były ustalenia wspomnianej już komisji roboczej (*Babylon Working Group*), która dysponowała m.in. zdjęciami satelitarnymi.

Inwentaryzacja dokonana w Babilonie była pierwszą z przeprowadzonych w Iraku po zakończeniu działań wojennych. Osobliwością jest wszakże fakt, że bezpośrednim powodem jej podjęcia była analiza skutków obecności wojskowej.

Wśród czynników naturalnych negatywnie oddziałujących na tamtejsze zabytki, a których nie da się zakwalifikować jako skutki działalności antropogenicznej, wymienić należy:

- postępującą erozję, będącą skutkiem okresowego podnoszenia się poziomu wód gruntowych; intensywne opady atmosferyczne prowadzą do rozmycia gruntu i wnikania wilgoci w strukturę ścian. Zjawisko to jest poważnym zagrożeniem dla zniszczonych, niedostatecznie zabezpieczonych pod względem konserwatorskim lub nietrwale zrekonstruowanych obiektów historycznych Babilonu;
- silne opady deszczu na przełomie listopada i grudnia 2003 r., które spowodowały osypanie się lub rozpadnięcie: sporego odcinka repliki muru miejskiego w pobliżu Bramy Marduka, partii odsłoniętych niegdyś przez archeologów struktur ceglanych w rejonie Basr oraz pozostawionych w ich sąsiedztwie profili stratygraficznych. We współcześnie zrekonstruowanych świątyniach Ninmach, Nabu-sza-Hare i Isztar Agade poważnie naruszona została stabilność konstrukcji, załamały się drewniane belki więźby dachowej, a nadmiar wilgoci doprowadził do odpadnięcia dużych partii tynków.

13. Wieża obserwacyjna ustawiona na częściowo zniwelowanych strukturach archeologicznych.
13. Observation tower placed on partially levelled archaeological structures.

Opady i długotrwałe zaleganie wody deszczowej na powierzchni powodują również stopniowe wykruszanie się cegły w dolnych partiach zachowanej *in situ* Bramy Isztar czy pałaców królewskich, co w dalszej perspektywie przynieść może destrukcyjne skutki dla pozostających w ziemi reliktów.

Na stan zachowania stanowiska archeologicznego w Babilonie wpłynęły również:

- działania wojenne prowadzone wiosną 2003 r. na terenie Babilonu. Pozostałościami po irackich przygotowaniach do obrony tutejszych obiektów są: kilkadziesiąt stanowisk strzeleckich i prowizorycznych schronów w rejonach Humara, Qasr i Tell el-Babil. Mają one postać płytkich, podłużnych lub w kształcie litery „L" rowów, wzmacnianych arkuszami blachy czy wręcz pozyskiwaną w najbliższym sąsiedztwie zabytkową cegłą;
- grabieże. Ich celem był w kwietniu 2003 r. główny kompleks muzeum Babilonu, w którym zniszczono wyposażenie biur i sklepów z pamiątkami, a unikalna zawartość archiwum naukowego została spalona. Dewastacji uległa większość budynków, które pozbawiono nawet instalacji elektrycznej, okien i drzwi. Poważnie zdemolowany, a następnie celowo spalony został także portyk teatru hellenistycznego. Z kilkudziesięciu zdobionych inskrypcjami klinowymi cegieł pałacowej Sali Tronowej zachowała się tylko jedyna, a niektóre spośród postaci smoków muszuszu na ścianach Bramy Isztar uszkodzone zostały uderzeniami młotka.

14. Tablica informacyjna przy ogrodzeniu terenu wykopalisk archeologicznych (pałace Centralny i Południowy).
14. Information plaque on the fencing around the archaeological excavations site (Central and Southern Palace).

W pierwszej fazie istnienia obozu wojskowego w Babilonie (kwiecień-sierpień 2003) stacjonowała w nim jednostka piechoty morskiej. Decyzję o założeniu tej bazy wojskowej podjęło dowództwo wojsk amerykańskich, a podyktowana była ona zarówno względami strategicznymi, jak i potrzebą zapewnienia obiektom zabytkowym należytej ochrony przed grabieżami. Dzięki temu Babilon nie podzielił losu dziesiątek innych, pozbawionych zabezpieczenia, stanowisk archeologicznych Iraku. Jednocześnie historyczny rezerwat archeologiczny stał się po części terenem obozu wojskowego. Skoncentrowanie na niewielkiej przestrzeni znacznej liczby ludzi, sprzętu wojskowego, a w konsekwencji także wprowadzenie pewnych elementów infrastruktury mieszkalnej i obronnej, spowodowało pojawienie się kolejnych zagrożeń dla zabytków.

Zdaniem specjalistów z zakresu ochrony zabytków, najpoważniejszym błędem popełnionym w tym okresie było zlokalizowanie lądowiska dla helikopterów w strefie Kulabba, co doprowadziło do niwelacji fragmentu terenu z mniej czytelną na powierzchni starożytną zabudową miejską.

Na zboczach niektórych pagórkowatych struktur, tzw. telli, powstały wyrobiska służące do pozyskiwania piasku, co spowodowało zniszczenie stratygrafii archeologicznej. Inne antropogeniczne wzniesienia – wzdłuż boków bazy w północnej części Humara i Merkel – posłużyły za podstawy punktów obserwacyjnych i wież strażniczych. W kilku przypadkach wiązało się to z częściową niwelacją partii szczytowych wzniesień przy użyciu spychacza.

Na zachód od teatru wkopano w ziemię duże zbiorniki stacji paliwowej, co naruszyło znajdujące się pod jej powierzchnią pozostałości nieokreślonej budowli starożytnej. Zlokalizowanie w Babilonie jednej z baz firmy logistycznej Kellog, Brown & Roots (KBR) spowodowało konieczność poszerzenia już istniejących i wytyczenia nowych miejsc parkingowych dla ciężkiego sprzętu budowlanego także w strefach archeologicznych bezpośrednio sąsiadujących ze świątyniami i Muzeum Hammurabiego.

Poważnym problemem były niekontrolowane prace ziemne, podejmowane na ogół w wyniku nieporozumień w obiegu informacji bądź na skutek decyzji zapadających poza strukturami dowodzenia dywizji oraz bez uzgodnienia z odpowiednimi służbami. Dotyczyło to przede wszystkim inwestycji w rejonie teatru czy wzdłuż południowej granicy bazy, podejmowanych przez kontraktorów firmy KBR, nad działalnością której władze wojskowe nie miały kontroli. Interwencje polskich specjalistów zarówno na miejscu, jak i w centrali koncernu w Bagdadzie, pozostawały bez echa.

Stopniowe pogarszanie się sytuacji militarnej na terenie centralnego Iraku i związana z nim eskalacja realnego zagrożenia atakiem na obóz w Babilonie kilkakrotnie zmusiły dowództwo wielonarodowej dywizji do przeprowadzenia prac fortyfikacyjnych. Ich uniknięcie nie było możliwe, także ze względu na konkretne dyspozycje dowództwa sił koalicyjnych. Do przedsięwzięć podyktowanych tzw. wyższą koniecznością wojenną zaliczyć należy: przygotowanie rowów ochronnych przy Bramie Warszawa, wzdłuż ogrodzenia we wschodniej części Humara i Kulabba (grudzień 2003), w rejonie na północ od fundamentów świątyni Etemenanki (luty 2004), oraz nieznaczne poszerzenie płyty lądowiska od strony południowej.

15. Lądowisko dla helikopterów.
15. Helicopter landing field.

Zabezpieczenie stanowiska

W Babilonie zarysował się poważny konflikt interesów; z jednej strony względy naukowo-konserwatorskie narzucały obowiązek ochrony wysokiej klasy dóbr kultury, z drugiej zaś argumenty militarne przemawiały za koniecznością zapewnienia elementarnego poziomu bezpieczeństwa przebywającym w bazie ludziom. Podstawowym zadaniem, przed którym stanęli polscy specjaliści ds. archeologii i ochrony dziedzictwa kulturowego, było znalezienie rozwiązań uwzględniających racje władz wojskowych i dobro zabytków.

Temu celowi przysłużyło się nawiązanie regularnej współpracy z miejscową placówką Służby Starożytności oraz irackimi inspektorami i archeologami oraz nadanie wynikom wstępnej inwentaryzacji stanu zabytków w Babilonie (listopad 2003) formy specjalnego raportu dla dowódcy dywizji. Raport ten – poza wskazaniem głównych źródeł zagrożeń dla substancji zabytkowej – zawierał również propozycje doraźnych rozwiązań mających na celu powstrzymanie postępowania destrukcji.

Propozycje działań prewencyjno-konserwatorskich uzyskały akceptację dowództwa dywizji (15 grudnia 2003 r.). We współpracy z dywizyjnymi komórkami inżynieryjnymi i infrastrukturalnymi zdecydowano:

16. Muzeum Hammurabiego.
16. The Hammurabi Museum.

17. Spotkanie na terenie bazy Alpha Ministra Kultury Tymczasowej Rady Zarządzającej Iraku Mufeda Al-Jazairi z dowództwem wielonarodowej dywizji w sprawie przekazania Babilonu Irakijczykom.

17. Meeting held between Mufid Al-Jazaira, minister of culture at the Provisional Administrative Council, and commanders of the multinational division to discuss the transference of Babylon (within the Alpha base area) to the Iraqis.

- ograniczyć do niezbędnego minimum prace ziemne i budowlane na terenie bazy, a szczególnie wykonywanie głębszych wykopów lub niwelacji rzeźby terenu;
- informować na bieżąco specjalistów ds. archeologii o planach podejmowania takich prac, by mogli dokonać konsultacji z właściwym gospodarzem terenu, czyli iracką Służbą Starożytności;
- zorganizować system eksploatacji oraz transportu piasku i ziemi wyłącznie z wyrobisk zlokalizowanych poza strefą stanowiska archeologicznego;
- stosować przy wznoszeniu konstrukcji obronnych wyłącznie takie elementy fortyfikacyjne, które mogą być instalowane bezpośrednio na powierzchni gruntu, nie powodując naruszenia substancji zabytkowej zalegającej poniżej (koncertina, betonowe ścianki typu T-walls lub tzw. bastiony HESCO – wypełnione ziemią torby na drucianym stelażu, zastępujące rowy obronne).

W grudniu 2003 r. systemem zasieków zamknięta została turystyczna strefa Babilonu, obejmująca pałace i wykopaliska archeologiczne w rejonie Qasr. Odtąd wstęp do niej prowadził przez wejście w budynku muzealnym i biuro irackich przewodników. W następnych miesiącach kilkakrotnie uzupełniano prowizoryczne ogrodzenia, a także reperowano wcześniej postawione płoty. W maju i czerwcu 2004 r. w miejscach szczególnie narażonych na zniszczenie, dodatkowo umieszczone zostały tabliczki ostrzegawcze, a w obrębie ruin tzw. Pałacu Centralnego wytyczono ścieżki dla zwiedzających, odgrodzone taśmami asekuracyjnymi i drewnianymi balustradami.

Na przełomie 2003 i 2004 r. wdrożony został system monitoringu stanowiska archeologicznego, oparty na opiniowaniu i weryfikacji w terenie informacji przekazywanych przez służby dywizji, a także na regularnej inspekcji obszaru wytyczonego granicami Camp Alpha. Stworzyło to możliwość rejestrowania niekontrolowanych prac ziemnych. W ramach II zmiany za monitoring odpowiedzialnych było 2 specjalistów, sporadycznie wykorzystywano w tym celu także śmigłowiec. W przypadkach stwierdzenia naruszenia substancji zabytkowej lub wystąpienia sytuacji jej zagrażającej, specjaliści podejmowali interwencje. Dotyczyły one m.in.: prób rozbudowy lądowiska helikopterów, wykonania rowów ochronnych wokół perymetru bazy, zajęcia przez wojsko amerykańskie części budynku muzealnego czy parkowania pojazdów w bezpośrednim sąsiedztwie świątyń.

18. Zamknięcie ogrodzeniami z koncertiny terenu wykopalisk archeologicznych (pałace Centralny i Południowy w Babilonie).

18. Terrain of archaeological excavations (Central and Southern Palace in Babylon) enclosed with folding fencing.

Polscy archeolodzy współpracowali z siłami koalicyjnymi, uczestnicząc w licznych wizjach lokalnych terenów, na których planowano roboty fortyfikacyjne. W takich sytuacjach do ich obowiązków należało zgłaszanie opinii dotyczących bezpieczeństwa obiektów dziedzictwa kulturowego. Dzięki temu m.in.: zaniechano budowy strzelnicy; dopilnowano, aby system rubieży obronnej nie naruszył struktur archeologicznych; zasugerowano amerykańskiej komisji wizytacyjnej lokalizację lądowisk helikopterów wyłącznie w obrębie już istniejących parkingów. W ekstremalnych sytuacjach specjaliści starali się zapewnić choćby nadzór nad prowadzonymi pracami ziemnymi. Za przykład posłużyć może rów ochronny w rejonie Bramy Warszawa, którego przebieg udało się wytyczyć w obrębie współczesnego wykopu kanalizacyjnego i drogi asfaltowej, co zapobiegło narastaniu zniszczeń starożytnej stratygrafii.

Problem przekazania zabytków

Od czerwca 2004 r. dowództwo sił koalicyjnych w Iraku wydało kilka rozkazów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków Babilonu. Najważniejsze z nich to: MNC-I Warno z 10.06.2004 r. w sprawie ochrony stanowisk historycznych Iraku oraz MND-CS Frago 632 z 20.06.2004 r. w sprawie relokacji Camp Alpha. W tym czasie w Bagdadzie powołano *Babylon Working Group* – komisję wojskową, której głównym celem było usunięcie bazy militarnej z terenu Babilonu. Na jej czele stanął gen. Troy, a w skład komisji weszli przedstawiciele sił koalicyjnych oraz iraccy, amerykańscy i polscy archeolodzy. Współpraca komisji ze specjalistami polskiej dywizji (inspekcje terenowe, spotkania m.in. z udziałem przedstawicieli Ministerstwa Obrony Narodowej i Biura Spraw Obronnych Ministerstwa Kultury RP) zaowocowała we wrześniu 2004 r. opracowaniem harmonogramu likwidacji obozu wojskowego w Babilonie oraz planu działań, mających na celu zabezpieczenie i rewitalizację obiektów zabytkowych, w tym miejscowego muzeum. Te przedsięwzięcia uzyskały wysoką rangę w ramach akcji relokacyjnej Camp Alpha, która zakończona została w końcu grudnia 2004 r.

Plan przekazania zabytków i części stanowiska archeologicznego Babilon irackiej Służbie Starożytności przewidywał wprowadzenie stałego, polsko-irackiego nadzoru archeologicznego nad wszelkimi pracami, związanymi z likwidacją infrastruktury obozu. Jednocześnie dowództwo wielonarodowej dywizji zaproponowało powołanie zespołu ekspertów, złożonego z przedstawicieli UNESCO, Ministerstwa Kultury Iraku, ambasady USA w Bagdadzie, dowództwa sił koalicyjnych, a także polskich archeologów, który sprawowałby pieczę nad prawidłowym przebiegiem procesu przekazania stronie irackiej odpowiedzialności za zabytki Babilonu. Propozycja ta – z różnych względów – nie została przyjęta przez komisję. Natomiast, jak już wspomniano, polscy archeolodzy sporządzili na jej potrzeby raport o stanie substancji zabytkowej Babilonu w momencie opuszczenia bazy wojskowej, poparty szczegółową dokumentacją opisową i fotograficzną.

Specjaliści ds. ochrony dóbr kultury we współpracy z komendantem policji archeologicznej przygotowali harmonogram przekazania obowiązków ochrony zabytków Babilonu tej formacji policyjnej. Uwzględniał on zarówno działania dywizji (m.in. szkolenie funkcjonariuszy oraz przygotowanie części infrastruktury obozu dla potrzeb policji archeologicznej), jak i zobowiązania strony irackiej (przygotowywanie kolejnych grup funkcjonariuszy oraz stopniowe przejmowanie odpowiedzialności). Ważnym elementem tego przedsięwzięcia było przygotowanie głównego posterunku policji archeologicznej w Babilonie oraz dostarczenie części wyposażenia dla jej funkcjonariuszy.

Plan ten realizowano od początku listopada do końca grudnia 2004 r. w czterech etapach:

- etap I (od 4.11.2004) obejmował przejęcie przez 20 funkcjonariuszy F.P.S. ochrony obiektów historycznych na terenie muzeum (Pałac Południowy, teren irackich wykopalisk, Pałac Centralny, Lew Babilonu, Brama Isztar, Droga Procesyjna oraz rekonstrukcja świątyni Nimnah);
- etap II (od 15.11.2004) obejmował przejęcie przez 25 funkcjonariuszy F.P.S. ochrony nad kolejnymi obiektami muzealnymi, w tym: Muzeum Hammurabiego, rekonstrukcję świątyń Isztar Agade i Nabusza-Hare;

19. Przekazanie polskiego raportu w sprawie Babilonu dyrektor Muzeum Archeologicznego w Babilonie, pani dr Miriam Omran Moussa.
19. Presentation of a Polish report about Babylon to Dr. Miriam Omran Moussa, director of the Archaeological Museum in Babylon.

20. Renowacja zespołu zabytkowego Amama Abraheema bin Abd Allah al Aahth w Al-Qassim.
20. Renovation of the Amam Abraheem bin Abd Allah al Aahth complex in Al-Qassim.

- etap III (początek grudnia 2004) obejmował przejęcie przez policję archeologiczną kontroli nad całą zachodnią częścią obozu wojskowego wraz z elementami infrastruktury obronnej;
- etap IV (do końca grudnia 2004) przewidywał ostateczne opuszczenie obozu przez żołnierzy koalicji oraz całkowite przejęcie ochrony przez irackich funkcjonariuszy. Na terenie stanowiska archeologicznego i muzeum Babilonu stacjonowało wówczas ponad 100 funkcjonariuszy F.P.S.

21. Remont pomieszczeń biurowych muzeum Babilonu, bocznych sal wystawienniczych, odnowienie dziedzińca muzealnego, instalacja bram i drzwi oraz tablic informacyjnych.
21. Repairs of the offices of the Babylon Museum and side showrooms, renovation of the museum courtyard, and installation of gates, doors and information plaques.

Do czasu opuszczenia obozu funkcjonariusze F.P.S. i polska żandarmeria wojskowa utrzymywali współpracę w zakresie działań prewencyjnych oraz innych, takich jak: prowadzenie szkoleń, przekazanie infrastruktury koszarowej (np. wież obserwacyjnych), renowacja biur, wyposażenie w sprzęt i umundurowanie. Równocześnie prowadzono szeroką akcję informacyjną w lokalnych i międzynarodowych mediach oraz wśród miejscowej społeczności na temat zabezpieczenia zabytków Babilonu, a także realizacji procesu przekazywania zabytków irackiej Służbie Starożytności.

Projekty – realne wsparcie

Zasadniczymi aspektami współpracy polskich specjalistów i przedstawicieli irackiej Służby Starożytności była szeroko rozumiana pomoc w zakresie bezpośredniego zabezpieczenia i odbudowy obiektów dziedzictwa historycznego oraz materialne wsparcie w postaci zakupów niezbędnego wyposażenia. Zgodnie zaś z koncepcją działań wielonarodowej dywizji w sferze odbudowy Iraku, specjalistom przypadło w udziale przede wszystkim przygotowywanie i realizacja projektów, finansowanych z funduszu dowódcy dywizji, które stały się podstawową metodą wsparcia udzielanego stronie irackiej.

Działania specjalistów ochrony dziedzictwa kulturowego pozostawały w ścisłym związku z planami i poczynaniami lokalnych służb. Od początku misji trwały kontakty z przedstawicielami irackiej Służby Starożytności na wszystkich jej poziomach: od prowincjonalnych inspektoratów, przez Państwową Radę

Starożytności w Bagdadzie, po Ministerstwo Kultury Tymczasowych Władz Koalicyjnych. Ich wyrazem była wspólna koordynacja działań dotyczących Babilonu oraz uczestnictwo w specjalistycznych konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa historycznego (np. Al-Hilla, 3.01.2004 r.).

Podkreślenia wymaga fakt, że poważne ograniczenia związane zarówno z sytuacją wewnętrzną Iraku, jak i możliwościami finansowymi, powodują, że ochrona dóbr kultury – ze zrozumiałych względów – nie należy do podstawowych kierunków odbudowy tego kraju. Uwzględniając te aspekty, polscy specjaliści skoncentrowali swoją działalność na kilku kluczowych polach, na których ich aktywność – w kontekście wniosków z inspekcji terenowych oraz uwag irackich kolegów – wydawała się szczególnie istotna. W dziedzinie odbudowy infrastruktury placówek muzealnych i lokalnych inspektoratów starożytności skupiono zatem wysiłki przede wszystkim na projektach realizowanych w Muzeum Archeologicznym Babilonu i biurze Służby Starożytności na prowincję Babil. Położenie tych obiektów na terenie bazy wojskowej zdecydowanie ułatwiało nadzór nad prowadzonymi tam pracami. W ramach dwóch pierwszych projektów (luty-lipiec 2004 r.) przeprowadzono: całkowitą przebudowę blaszanej konstrukcji dachowej nad główną halą wystawową muzeum, remont kapitalny tarasowego dachu, wymianę paneli sufitowych i systemu oświetlenia w salach ekspozycyjnych, remont pomieszczeń biurowych i wewnętrznego dziedzińca, odnowienie galerii pamiątek, a także zamontowanie drzwi i bramy w gmachu muzealnym oraz przy pozostałościach Bramy Isztar. W kolejnym etapie przeprowadzono remont elewacji gmachu oraz adaptację części pomieszczeń na potrzeby posterunku policji archeologicznej. Zrealizowano również projekt zapewniający muzeum dostawę energii elektrycznej, której pozbawione było od czasu wojny.

22. Przebudowa konstrukcji dachu nad główną halą ekspozycyjną muzeum Babilonu.

22. Reconstruction of the roof over main showrooms at the Babylon Museum.

Wyposażenie inspektoratów starożytności w sprzęt komputerowy było jedną z potrzeb najczęściej sygnalizowanych przez stronę iracką. Wiosną 2004 r. zakupiono kilkanaście dobrej klasy zestawów komputerowych wraz z oprogramowaniem, a także drukarki, skanery i aparaty cyfrowe. Sprzęt trafił do muzeum Babilonu oraz inspektoratów w Babilonie, Karbali i Nadżafie. Informatycy, zatrudnieni przez

23. Wsparcie dla Instytutu Archeologii na Uniwersytecie Babilońskim w Al-Hilla.

23. Support for the Institute of Archaeology at Babylon University in Al-Hilla.

24. Szkolenie irackiej policji archeologicznej.

24. Training the Iraqi Archaeological Police.

dostarczające sprzęt irackie firmy, przeprowadzili, objęty warunkami kontraktu, podstawowy kurs obsługi komputerów dla 20 członków personelu biur starożytności. Najliczniejsza placówka w prowincji Babil otrzymała dodatkowo profesjonalny teodolit oraz zestaw multimedialny (laptop, rzutnik i kamera cyfrowa), przydatny w pracach inwentaryzacyjnych i działalności dydaktycznej.

Niezwykle pracochłonne okazało się zabezpieczenie metodami inżynieryjnymi stanowisk archeologicznych zagrożonych dewastacją lub działalnością rabunkową. Wymagało czynności przygotowawczych, m.in. dokonania pomiarów geodezyjnych w terenie, przed sporządzaniem specyfikacji czy wyceną prac. Odnośnie stanowiska w Tell el-Ochajmir (Kisz) – po konsultacjach z dyrekcją Służby Starożytności w Babilonie oraz inspekcji terenowej – zadecydowano o odbudowie liczącego 6 km ogrodzenia, założonego w latach 90. ub.w. i niemal całkowicie rozebranego przez miejscową ludność. Oddany do użytku w lipcu 2004 r. system ogrodzeń tworzą: masywny płot z betonowych słupów wzmocnionych zbrojoną siatką stalową i drutem kolczastym, dwie bramy wjazdowe, kontener mieszkalny dla dozorców stanowiska, tablica informacyjna.

25. Wyposażanie irackiej policji archeologicznej w sprzęt i uzbrojenie.

25. Outfitting the Iraqi Archaeological Police with equipment and arms.

W tym samym czasie zakończono też prace przy zabezpieczaniu ruin tzw. Pałacu Letniego w Tell el-Babil koło Barnum. Zastosowano tu łatwiejszy w demontażu typ ogrodzenia w postaci drutu kolczastego (tzw. koncertina), przymocowanego do stalowych słupków. Na stanowisku zainstalowany został większy i lepiej wyposażony kontener socjalny, który może pełnić funkcję samodzielnego posterunku policyjnego. Przeprowadzono również pomiary wokół pozostałości zespołu świątynnego w Borsippa, które posłużą realizacji kolejnego projektu.

Znaczną wagę przykładano do renowacji współczesnych ośrodków kultu muzułmańskiego, stanowiących istotny element krajobrazu dziedzictwa kulturalnego Iraku z uwagi na ich znaczenie w życiu religijnym szyickich społeczności. W okresie od kwietnia do lipca 2004 r. przeprowadzono m.in. kompleksowy remont niewielkiego nowożytnego meczetu imama Imrana ibn Alego, położonego w sąsiedztwie bazy wojskowej w Babilonie. Jesienią 2004 r. zakończono prace renowacyjne zespołu zabytkowego imama Ibrahima w Al-Qassim.

Powstanie irackiej policji archeologicznej stworzyło konieczność zapewnienia funkcjonariuszom odpowiedniego wyposażenia i ekwipunku. Specjaliści ds. ochrony dziedzictwa kulturalnego wspólnie z komendantami jednostek policji archeologicznej w prowincjach Babil i Nadżaf ustalili listę podstawowych potrzeb, obejmującą m.in.: środki łączności (krótkofalówki, telefony komórkowe), samochody terenowe i motocykle, umundurowanie, a także uzbrojenie. Wyposażenie indywidualne (kamizelki kuloodporne, hełmy kompozytowe, detektory metalu, lornetki polowe) otrzymali iraccy policjanci z Babilonu i Al-Hilla. Przeprowadzono także remont budynku przeznaczonego na siedzibę jednostki odpowiedzialnej za obiekty historyczne w rejonie Babilonu i w całej prowincji. Łączna wartość projektów służących przygotowaniu i wyekwipowaniu irackiej policji archeologicznej wyniosła blisko 200 tys. USD.

Podczas służby polskiego kontyngentu wojskowego (grudzień 2003 - styczeń 2005) zrealizowano 23 projekty związane z ochroną i zabezpieczeniem dziedzictwa kulturowego w strefie odpowiedzialności Wielonarodowej Dywizji Centrum Południe. Ich wartość wyniosła blisko 700 tysięcy USD[12]. Na autoryzację oczekuje kilka kolejnych projektów, których koszt wyniesie ok. 500 tys. USD. Środki te pochodzą ze specjalnego funduszu (CERP), którym dysponuje dowódca wielonarodowej dywizji. Projekty stanowią znaczący wkład Polski w ochronę irackiego dziedzictwa kulturowego. Są także wymiernym wskaźnikiem zaangażowania archeologów, którzy samodzielnie realizowali dotychczas podjęte projekty, począwszy od wizji lokalnej w terenie poprzez przygotowanie specyfikacji technicznej i negocjacje z wykonawcami, po nadzór postępu prac i odbiór końcowy.

Działania edukacyjne i prewencyjne

Bezpośredni kontakt żołnierzy sił stabilizacyjnych ze wspaniałymi zabytkami światowego dziedzictwa był bezpośrednim powodem przeprowadzenia wielu, adresowanych do personelu wielonarodowej dywizji, działań o charakterze edukacyjnym. Miały one na celu zarówno uświadomienie żołnierzom wartości przeszłości historycznej Mezopotamii dla ogólnoświatowego dorobku cywilizacyjnego, jak i – w wymiarze praktycznym – zapobieżenie ewentualnym przypadkom udziału żołnierzy w dewastacji irackich zabytków czy ich grabieży.

Uznano to za istotne już w czasie prowadzonych w kraju przygotowań do misji w Iraku, kiedy to żołnierze „wyposażeni" zostali w podstawową wiedzę z zakresu archeologii i historii. Uzupełniały ją broszury opracowane przez specjalistów ds. ochrony zabytków. Jedna z nich, zatytułowana „Babilon – Bramy Bogów", parokrotnie powielana w niewielkich nakładach, stanowiła rodzaj przewodnika, zawierającego najważniejsze informacje na temat dziejów Babilonu i jego zabytków. Inna, opublikowana w wersjach polskiej i angielskiej, ostrzegała przed próbami przemytu zabytków ruchomych i – w zamierzeniu autorów – uzupełniać miała treść pogadanek. Ponadto, w okresach poprzedzających zmiany kontyngentu, wśród żołnierzy wielonarodowej dywizji stacjonujących w Babilonie, Al-Hilla, Karbali i Al-Kut rozkolportowano 10 tys. dwujęzycznych ulotek, przypominających o całkowitym zakazie wywozu zabytków poza granice Iraku.

W ramach programu edukacyjnego polscy archeolodzy parokrotnie przygotowywali prezentacje multimedialne dotyczące problematyki Babilonu i irackiego dziedzictwa kulturowego na potrzeby dowództwa dywizji (grudzień 2003 i listopad 2004). Kilkakrotnie brali także udział w konferencjach przedstawicieli struktur współpracy cywilno-wojskowej (CIMIC), podczas których m.in. dyskutowano o przedsięwzięciach dotyczących ochrony dóbr kultury.

Archeolodzy wielokrotnie, najczęściej w weekendy i dni świąteczne, zwiedzali z żołnierzami starożytny Babilon, występując w roli przewodników. Poza walorami czysto turystycznymi i rekreacyjnymi, wycieczki te miały charakter poznawczy; ich uczestnicy zaznajamiani byli z problemami ochrony dóbr kultury. Wzięło w nich udział ponad 1000 żołnierzy kolejnych trzech zmian PKW. Cieszyły się zainteresowaniem także wojskowych innych narodowości.

Przygotowany został i kilkakrotnie przeprowadzony specjalny cykl szkoleń dla funkcjonariuszy polskiej żandarmerii wojskowej (styczeń, luty i kwiecień 2004). Obejmował on prawne regulacje ochrony dziedzictwa kulturalnego w warunkach wojennych, metody prewencji wobec prób nielegalnego wywozu dóbr kultury, a także podstawy przygotowania w zakresie rozpoznawania tych kategorii zabytków ruchomych, które mogłyby stać się przedmiotem nielegalnej wymiany handlowej i przemytu.

W czasie odbywania służby przez II zmianę PKW cyklicznych pogadanek wysłuchała większość polskich pododdziałów stacjonujących w głównych bazach strefy stabilizacyjnej. Celem spotkań było

26. Działania prewencyjne (przegląd bagażu) podczas zmiany PKW prowadzone pod nadzorem archeologów-specjalistów i żandarmerii.

26. Preventive measures (luggage search) carried out under the supervision of archaeologists-specialists and gendarmes.

27. Arabska wersja folderu „Działania Polski na rzecz ochrony dóbr kultury w powojennym Iraku”.
27. Arabic version of the leaflet “Polish Activity for the Protection of Cultural Property in Postwar Iraq”.

odpowiednie przygotowanie personelu cywilno-wojskowego do odprawy celnej towarzyszącej wyjazdom z Iraku oraz uświadomienie żołnierzom odpowiedzialności karnej za udowodnione naruszenia obowiązujących w tej materii przepisów. Zgodnie z sugestią dowództwa żandarmerii, specjaliści organizowali również regularne, cotygodniowe dyżury, w ramach których udzielano wszystkim zainteresowanym bezpłatnych konsultacji dotyczących wartości historycznej konkretnych przedmiotów, a także wyjaśniano wątpliwości związane z zasadami kontroli bagażu i rodzajami obiektów objętych zakazem wywozu.

Konieczność zapobiegania próbom nielegalnego wywozu zabytków ruchomych uznana została za jedno z podstawowych zadań już w momencie formułowania programu przyszłych działań specjalistów ds. ochrony dziedzictwa kulturalnego w Iraku. Jego realizację narzucały polskiej stronie nie tylko postanowienia międzynarodowych konwencji, ale również świadomość odpowiedzialności i negatywnych skutków dla naszego kraju nagannego postępowania polskich żołnierzy, udowodnionych przez służby celne czy nagłośnionych przez media. Takie przypadki stawiałyby bowiem pod znakiem zapytania sens misji. Praktyka poświadczyła, że podjęte przez PKW kroki stanowiły ewenement w skali sił koalicyjnych stacjonujących w Iraku. Miały wręcz modelowy charakter. Powieleniem tych rozwiązań zainteresowani są przedstawiciele armii amerykańskiej i innych kontyngentów narodowych wielonarodowej dywizji.

Polscy archeolodzy-specjaliści już podczas I zmiany kontyngentu weszli w skład specjalnej grupy zadaniowo-operacyjnej, powołanej rozkazem dowódcy dywizji, której celem było przeprowadzenie kompleksowej akcji kontroli bagażu. W następnych miesiącach zespół ten doskonalił i usprawniał stosowane metody prewencji. Punktem wyjścia była, przygotowana na przełomie 2003 i 2004 r. instrukcja, dotycząca kategorii przedmiotów objętych restrykcją wywozową, w tym takich zabytków, jak m.in.: monety, różnorodne typy pieczęci i ich odciski, rzeźby i reliefy, ceramika w całości lub fragmentach, rękopisy i starodruki, cegły zabytkowe i elementy dekoracji architektonicznej, wszelkiego rodzaju inskrypcje. W szkoleniach dydaktycznych żandarmerii wojskowej, wspieranych multimedialnymi prezentacjami, wykorzystywano wypożyczone z babilońskiego muzeum, za zgodą jego pracowników, oryginalne artefakty zabytkowe.

Niezbędnym warunkiem powodzenia przygotowanej akcji kontrolnej było objęcie nią wszystkich bez wyjątku żołnierzy i cywilnych pracowników PKW w Iraku. Kontrola obejmowała:

- sprawdzenie przez funkcjonariuszy żandarmerii bagażu zasadniczego, który następnie trafiał do kontenera plombowanego przed transportem na lotnisko i przekazywany był w ręce właściciela dopiero po przylocie do kraju;
- przeszukanie bagażu podręcznego oraz zastosowanie standardowych procedur rewizyjnych z wykorzystaniem detektorów metalu bezpośrednio przed wejściem wyjeżdżających na pokład samolotu;
- rewizję osobistą dokonywaną w obecności archeologów, którzy w razie pojawienia się wątpliwości służyli fachowymi poradami.

Archeolodzy dyżurowali również w godzinach popołudniowych, co stwarzało możliwość dokonania dobrowolnego, anonimowego i nieobjętego restrykcjami zwrotu przedmiotów, które mogłyby być objęte zakazem wywozu. Procedurę tę stosowano także podczas kontroli bagażu III zmiany (przełom stycznia i lutego 2005 r.).

Medialny obraz misji

Medialny obraz wydarzeń, funkcjonujący w świadomości odbiorców, nie jest prostym odzwierciedleniem intencji i działań informacyjnych ich animatorów i uczestników. Wprawdzie specjaliści ds. ochrony dóbr kultury często kontaktowali się zarówno z lokalnymi, jak i polskimi oraz zagranicznymi dziennikarzami w celu dostarczenia im rzetelnych i pełnych informacji o stanie zabytków w Babilonie i w innych prowincjach polskiej strefy odpowiedzialności, to jednak sprzeczne, niejasne czy niepełne doniesienia pojawiły się nie tylko w brytyjskim dzienniku „The Guardian", ale także w irackich, polskich i innych światowych mediach.

Zdarzały się również takie sytuacje, kiedy wprost po prezentacji ukazującej prace zabezpieczające i dokumentacyjne, student, członek Koła Naukowego Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, zapytał: „Dlaczego polskie władze nie prowadzą szerokiej kampanii informacyjnej o działalności naszych archeologów-specjalistów w ochronie dziedzictwa kulturowego Iraku?". Pytanie to sugerowało, że akcja informacyjna nie ma odpowiednio silnego nagłośnienia.

Oczywiście, w zestawieniu z faktami, trudno zgodzić się z taką oceną polityki informacyjnej. U źródła, w samym Babilonie, odbywały się bowiem częste spotkania z irackimi dziennikarzami i zagranicznymi korespondentami, których efektem były publikacje prasowe, wywiady radiowe, programy telewizyjne. Rzecznika prasowego dowódcy dywizji wspierali specjaliści. Dzięki ich pracy społeczność światowa była informowana na bieżąco zarówno o realizowanych zadaniach, jak i aktualnym stanie i potrzebach zabytków Babilonu.

Aktywność medialna w kraju i za granicą uległa nasileniu w momencie podjęcia przez dowództwo sił koalicyjnych decyzji o opuszczeniu Babilonu przez dowództwo wielonarodowej dywizji i pododdziały stacjonujące w bazie Alpha. Jej celem było szerokie upowszechnienie wiedzy o polskich działaniach w sferze ochrony dóbr kultury. W tym celu przygotowana została m.in. wystawa planszowa pn. „Udział Polski na rzecz ochrony dóbr kultury w powojennym Iraku", prezentująca po raz pierwszy nasz dorobek w tym zakresie, w ramach międzynarodowego sympozjum nt. „Odbudowa pokoju w społeczeństwach postkonfliktowych", zorganizowanego we wrześniu 2004 r. w Willi Decjusza w Krakowie. Cykl prezentacji dotyczących problematyki zabezpieczenia irackich zabytków odbył się w środowiskach archeologów oraz pracowników i działaczy ochrony dziedzictwa kulturowego.

W końcu października 2004 r. w Warszawie w konferencji prasowej, której tematem były działania Polski na rzecz ochrony dziedzictwa kultury Iraku w ramach misji stabilizacyjnej (listopad 2003-październik 2004), uczestniczyli wiceministrowie Ryszard Mikliński (Ministerstwo Kultury) oraz Andrzej Towpik (Ministerstwo Obrony Narodowej). Podczas spotkania zapoznano dziennikarzy krajowych i zagranicznych z dotychczasowym dorobkiem polskiej misji stabilizacyjnej w tej dziedzinie. W listopadzie w Ministerstwie Kultury RP zorganizowano spotkanie kierownictwa resortu z dyplomatami 23 państw zainteresowanych problematyką iracką połączone z prezentacją multimedialną.

W tym czasie Minister Kultury RP skierował listy do Dyrektora Generalnego UNESCO i Ministra Kultury Tymczasowej Rady Zarządzającej Iraku,

28. Broszury informacyjne dla personelu wojskowego PKW.
28. Information brochures for the PKW military personnel.

informujące o działaniach wielonarodowej dywizji w zakresie ochrony dóbr kultury. Waldemar Dąbrowski zwrócił się również do Koachiro Matsuury, Dyrektora Generalnego UNESCO, z prośbą o wskazanie ekspertów, którzy mogliby nadzorować przekazanie Babilonu irackiej Służbie Starożytności. Propozycja ta nie została zrealizowana ze względów bezpieczeństwa.

Współpraca specjalistów zajmujących się ochroną irackiego dziedzictwa kulturowego z polską grupą PSYOPS (*Psychological Operations*) oraz biurem rzecznika prasowego MND CS (*Public Information Oficer*) zaowocowała realizacją filmu dokumentalnego poświęconego pracy polskich archeologów w Iraku.

W styczniu 2005 r. uaktualniona wystawa, prezentująca działania Polski na rzecz ochrony dóbr kultury w powojennym Iraku, eksponowana była w Muzeum Archeologicznym w Warszawie. Zwiedzającym udostępniono: folder, katalog wystawy oraz bogato udokumentowane i zilustrowane materiały, opracowane przez specjalistów przy współudziale Biura Spraw Obronnych Ministerstwa Kultury.

Wystawa o ochronie zabytków Iraku prezentowana była także – jak już wspominaliśmy – w marcu 2005 r. w ambasadzie RP w Londynie. W jej otwarciu wzięli udział: podsekretarz stanu Ryszard Mikliński, przedstawiciele brytyjskiego środowiska archeologów, naukowcy i dziennikarze. Ekspozycję połączono z publiczną prezentacją polskiego raportu o stanie stanowiska archeologicznego w Babilonie, rozpoczynając tym samym planowany cykl prezentacji w wielu polskich placówkach dyplomatycznych na świecie. W marcu wystawa gościła w ambasadzie RP w Paryżu. W otwarciu wystawy uczestniczył Dyrektor Generalny UNESCO.

Płk Krzysztof Sałaciński, absolwent Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łączności, Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych i Wydziału Prawa (1996 r.) UW oraz Podyplomowego Studium Menedżerów Kultury przy Szkole Głównej Handlowej, kieruje obecnie Biurem Spraw Obronnych Ministerstwa Kultury. Jest specjalistą w dziedzinie prawnej ochrony zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego; współorganizatorem wielu międzynarodowych konferencji, sympozjów i warsztatów dotyczących prawnej ochrony zabytków w sytuacji szczególnych zagrożeń; autorem artykułów i opracowań. Od maja 2003 r. koordynuje w Ministerstwie Kultury zadania związane z ochroną zabytków Iraku w ramach udziału Wojska Polskiego w siłach koalicyjnych.

Mgr Kazimierz Niciński, dziennikarz, publicysta oraz redaktor gazet i czasopism wojskowych, jest obecnie głównym specjalistą w Biurze Spraw Obronnych Ministerstwa Kultury. Zajmuje się problematyką ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Z racji zainteresowań zawodowych, podejmuje w publicystyce problemy dotyczące działań polskich archeologów-specjalistów ds. ochrony zabytków na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego Iraku w ramach misji stabilizacyjnej Wielonarodowej Dywizji Centrum Południe, w której składzie znajduje się Polski Kontyngent Wojskowy.

Przypisy

1. Publikacja dziennika „The Guardian" w polskim tłumaczeniu została zamieszczona w tygodniku „Forum", nr 2/2005.

2. „Raport o aktualnym stanie stanowiska archeologicznego Babilon (teren obozu wojskowego)" został opracowany w listopadzie 2004 r. przez polskich archeologów-specjalistów ds. ochrony dziedzictwa kulturowego: Agnieszkę Dolatowską, Tomasza Burdę i Mirosława Olbrysia, na podstawie materiałów dokumentacyjnych zgromadzonych przez zespół archeologów-specjalistów I, II i III zmiany PKW: Marka Lemiesza, Łukasza Olędzkiego, Grzegorza Galbierczyka oraz ww. Został on przekazany wraz z listem ministra kultury w połowie lutego br. Dyrektorowi Generalnemu UNESCO, a także udostępniony specjalistom w kraju oraz za granicą – po raz pierwszy w ambasadzie RP w Londynie 1 marca br. przy okazji prezentacji multimedialnej i wystawy nt. udziału Polski w ochronie dóbr kulturalnych w powojennym Iraku w ramach misji stabilizacyjnej.

3. Pełny tekst raportu dr. Johna Curtisa został przekazany stronie polskiej przez attaché kulturalnego ambasady USA w Bagdadzie.

4. Informacje zaczerpnięto z pisma ambasadora dr. Stanisława Smolenia, doradcy politycznego dowódcy wielonarodowej dywizji, z dn. 15.01.2005 r., adresowanego do dr. Johna Curtisa.

5. Jest to uaktualniona wersja wystawy „Udział Polski na rzecz ochrony dóbr kultury w powojennym Iraku", która w styczniu 2005 r. prezentowana była w Muzeum Archeologicznym w Warszawie. Ekspozycję, opartą na materiałach dokumentacyjnych wykonanych w polskiej strefie odpowiedzialności, przygotowali polscy archeolodzy-specjaliści ds. ochrony zabytków we współpracy z Biurem Spraw Obronnych Ministerstwa Kultury. Ten sam zespół opracował i wydał w kilku wersjach językowych (polskiej, angielskiej, francuskiej i arabskiej) folder i katalog wystawy.

6. Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz.U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212).

7. Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190 i 191).

8. List Ministra Spraw Zagranicznych RP Włodzimierza Cimoszewicza wystosowany w lipcu 2003 r. do Dyrektora Generalnego UNESCO Koichiro Matsuury zawierał deklarację strony polskiej dotyczącą gotowości do udzielenia pomocy Irakowi w ochronie tamtejszego dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ogólnoświatowym – pełny tekst tego dokumentu znajduje się w zbiorach archiwizowanych Biura Spraw Obronnych Ministerstwa Kultury.

9. List intencyjny Ministra Kultury Waldemara Dąbrowskiego skierowany do środowiska polskich antykwariuszy, został opublikowany w październiku 2003 r. na łamach pisma „Cenne, bezcenne, utracone".

10. Tekst listu Ministra Kultury RP z dnia 18 marca 2004 r. adresowanego do Dyrektora Generalnego UNESCO dostępny jest w zbiorach dokumentów archiwizowanych Biura Spraw Obronnych Ministerstwa Kultury.

11. Międzynarodowa konferencja „Dziedzictwo kultury wobec zagrożeń czasu wojny i pokoju" (Warszawa 13-15 maja 2004 r.) została zorganizowana pod patronatem Dyrektora Generalnego UNESCO z okazji światowego jubileuszu 50. rocznicy podpisania Konwencji z 14 maja 1954 r. o ochronie dóbr kulturalnych w razie

konfliktu zbrojnego, w której wzięło udział ponad 200 przedstawicieli z 20 krajów Europy i Ameryki Północnej, w tym reprezentanci organizacji międzynarodowych związanych z ochroną dziedzictwa kultury. Wydawnictwo książkowe pt. „Dziedzictwo kultury wobec zagrożeń czasu wojny i pokoju", zawierające 19 referatów i 8 komunikatów z konferencji, ukazało się pod koniec 2004 r.

12. Zrealizowane dotychczas 23 projekty zostały szczegółowo opisane i przedstawione na fotografiach oraz zdjęciach lotniczych z podaniem łącznej wartości (678 623 USD) i każdego projektu oddzielnie w dokumencie pn. „Wykaz projektów realizowanych przez specjalistów ds. archeologii i ochrony dziedzictwa kulturowego w Polskim Kontyngencie Wojskowym w Iraku w okresie od listopada 2003 do stycznia 2005", stanowiącym załącznik do „Raportu o obecnym stanie stanowiska archeologicznego Babilon (teren obozu wojskowego)".

PROTECTION OF IRAQI CULTURAL HERITAGE WITHIN THE POLISH STABILISATION MISSION

The article was inspired by a publication which appeared in the British daily "The Guardian", containing fragments of a report by Dr. John Curtis, a British Museum expert, dealing with the unsatisfactory condition of certain historical monuments in Babylon. Dr. Curtis placed the blame for the existing state of things on the American and Polish soldiers stationing at the Camp Alpha base, located in the Babylon archaeological site by Marine units after the fall of the Hussein regime. This sensational press information produced a worldwide "storm" in the mass media.

The authors of the presented article refer to the charges formulated by the British researcher and describe the presence of Polish soldiers in the Babylon military base within the context of the protection of the world famous cultural heritage. They propose multiple arguments demonstrating the superficiality of some of the assessments in the report of the British expert, and cite facts indicating the document's falsehoods. Finally, they confront the more than ten-pages long and sparsely documented text by the British author with the ascertainments presented in an all-sidedly documented report about the current state of the Babylon archaeological site (a text of more than 530 pages long and 1 140 photographs), prepared in wartime conditions by Polish archaeologists-specialists concerned with the protection of cultural heritage. An additionally noteworthy fact is that the British author was familiar with the Polish document and even used it, but did not refer to its contents.

The initially outlined problem comprises a point of departure for explaining the motives of Poland's access to a mission of salvaging threatened Iraqi cultural property. The authors point out that the Republic of Poland and Iraq are signatories of international conventions on the protection of cultural property, a fact which urged the Polish Minister of Foreign Affairs to file at the UNESCO forum a declaration about rendering assistance to Iraq.

The article focuses on the protection of Iraqi cultural heritage, realised as part of a stabilisation mission conducted by Polish archaeologists acting within the structure of the Polish Military Contingent (PKW). Examples of contacts between the Polish Ministry of Culture and representatives of Iraqi cultural institutions and provisional authorities as well as scholarships and training financed for the Iraqis, bring the two side closer and lead to a revival of mutual cultural relations.

By presenting the specificity of the central-southern stabilization zone, which remains under Polish supervision, the authors depict the enormous devastation of the archaeological sites and museum, committed by well organised and armed groups of robbers. This damage – the outcome of crime-inducing phenomena caused by the war – was not prevented either by the coalition armies or the insufficiently organised and equipped Iraqi Antiquities Service. Conspiciuous examples include the museums in Baghdad and Babylon, whose invaluable collections were looted.

The presented results of an archaeological reconnaissance carried out in several provinces of the stabilisation zone by Polish archaeologists-specialists testify that damage to archaeological sites and ancient ruins was also incurred by the local population, whose members gather and use archaeological substance as valuable building materials. The authors also discuss the findings of on-the-spot inspections, which upon several occasions took place at the Babylon archeological site (the location of the Alpha military base), and were conducted both by Polish archaeologists and an independent team of international experts, including Americans, Poles and Iraqis. Their ascertainments showed that alongside military factors connected with stationing the troops, an essential impact on the state of the preservation of the Babylon monuments was exerted by plunder and natural conditions, such as precipitation and a periodically high state of subterranean water.

The publication mentions various undertakings and procedures carried out by the command of the multinational division, intent on protecting the historical monuments and minimalising the losses, i. a. archaeological monitoring. Much attention is devoted to the transference of the Alpha base to the Iraqis.

The article cites a special plan of a stage-by-stage handing over of Babylon, devised by Polish military commanders and archaeologists to ensure the safety of the ancient town's monuments after the departure of the multinational subdivision.

The authors stress that the Polish Military Contingent, acting as part of the Multinational Division Centre-South, is the only one among of the national contingents whose structure from the very beginning included archaeologists-specialists dealing with the protection of cultural heritage. A tangible result of their work is the realisation – in coordination with the Iraqi Antiquities and Heritage Services – of 23 projects dealing with repairing, reconstructing, and renovating Iraqi historical monuments as well as outfitting the Iraqi services for the protection of historical monuments, including a newly created archaeological police, at a total cost of 700 000 dollars from a fund at the disposal of the commander of the Multinational Division CS.

In the closing part of the article its authors portray the unique educational and preventive solutions applied by the Polish Military Contingent for the purpose of eliminating among its soldiers all temptations and opportunities for taking out of Iraq any sort of historical monuments, evidence of the local cultural heritage.

The publication ends with an attempted balance sheet of the accomplishments of the Polish mission in the light of media facts.

Archiwalia
Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków

NOWA WAŻNA PUBLIKACJA

Prezentujemy zasoby archiwalne Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków, gromadzone od 40 lat w wyniku zakupów, przekazów bądź darów. Stanowią one bogaty i niepowtarzalny zbiór materiałów źródłowych dotyczących dziejów polskiej kultury i rodzimych zabytków.
Archiwalia obejmują m.in. zagadnienia związane z: urbanistyką (Teki Glinki, Kalinowskiego, Ciołka, Kubiaka, Tłoczka); architekturą rezydencjonalną i zabytkowymi założeniami parkowymi (Teki Ciołka); architekturą Warszawy (Teki Saskiego i Ciołka), dawnych Kresów Wschodnich Polski (Teki Mękickich); rzemiosłem artystycznym (Teki Łopacińskiego).

Publikacja jest znakomitym, ilustrowanym przewodnikiem po imponujących zbiorach archiwaliów.

Książka do nabycia
w Krajowym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków,
ul. Szwoleżerów 9, 00-464 Warszawa; w godz. 9.00-15.00;
tel. (22) 628 48 41, 622 60 92; fax: (22) 655 65 95;
e-mail: wydawnictwa@kobidz.pl